

Güney Marmara Adaları Çeşmeleri

İnci Türkoğlu, Umut Almaç, Emre Kışalı, Ioannis Papachristou

Marmara ilçesi, Merkez Mahallesi, Fatıma Kadın Çeşmesi GPS: 40°35'08.1''K 27°33'11.0''D	Bursa KTVKBK - 15.01.1996 - 4904
Marmara ilçesi, Merkez Mahallesi, Ali Beğ Çeşmesi GPS: 40°35'08.7''K 27°33'17.6''D	
Marmara ilçesi, Merkez Mahallesi, Taksıyarhis Çeşmesi GPS: 40°35'10.4''K 27°33'24.8''D	
Marmara ilçesi, Gündoğdu Mahallesi Agios Georgios Çeşmesi GPS: 40°34'49.5''K 27°35'53.3''D	
Marmara ilçesi, Gündoğdu Mahallesi, Pera Çeşme GPS: 40°34'52.1''K 27°35'56.5''D	
Marmara ilçesi, Gündoğdu Mahallesi, Marcukis Çeşmesi GPS: 40°34'54.3''K 27°35'48.2''D	Tescilsiz
Marmara ilçesi, Ekinlik Mahallesi, Aşıklar Çeşmesi GPS: 40°32'55.0''K 27°28'22.9''D	
İnşa dönemi / yılı: 17. yy - erken 20. yy	Mülkiyet durumu: Hazine
Mevcut durumu: Şehir su şebekesine bağlanarak kullanımdalar.	

Tarihçe

Marmara Adası Merkez Mahallesi, Gündoğdu Mahallesi ve Ekinlik Adası'nda tarihi miras değeri taşıyan toplam yedi çeşme tespit edilmiştir. Bu çeşmelerden dördünde kitabe yer almaktadır ve kitabelerden ikisi Osmanlıca ve diğer ikisi de Rumcadır.

Marmara Fatıma Kadın ve Ali Beğ çeşmeleri, Marmara merkez yerleşiminin batı yakasında, çoğunlukla Müslüman ve Yahudi evlerinin yer aldığı bölgede yer alır (Lev. IV. no.15-16). Marmara Fatıma Kadın Çeşmesi'nin tepe kısmında oval bir kartuş içinde "Maşallah", kartuşun alt bordüründe ise "1304" (M. 1886/87) yazılıdır. İkişerli dört satır yazıtından ise çeşmenin H. 1181 (M. 1767/68) yılında Ali Çavuş kızı Fatıma Kadın tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Caminin hemen yanı başındaki çeşmenin alınlığının iç kısmında dört kartuş içine yerleştirilmiş Osmanlıca sülüs kitabesinden okunduğu şekliyle banisinin Abdullah oğlu el-fakir Ali Beğ olduğu ve çeşmenin H. 1037 (1030?) (M. 1627/8) yılında inşa ettirildiği öğrenilmektedir. Marmara Taksıyarhis Kilisesi'nin hemen yakınındaki çeşmenin kitabesi

ise tahrip olmuştur ancak sağ üstte 1862 tarihi yazılıdır; buradan da orijinal kitabenin Rumca olduğu düşüncesi akla gelmektedir.

Gündoğdu Mahallesi'nde yer alan üç çeşmeden yalnızca birinde, Rumca kitabe göze çarpar. 'Martzoukis (Marcukis) Çeşmesi' olarak bilinen (Gedeon 1895, 102) bu çeşme üzerindeki kitabeye göre Nikolaos isimli bir Rum tarafından 1665 yılında inşa edilmiştir. Ayrıca güney cephesinde yer alan mermer levhadaki yazıt ile cemaat bütçesinden 1908 yılında gerçekleştirilen tamirat kayda geçirilmiştir. Caminin hemen yakınındaki Agios Georgios Çeşmesi olarak bilinen yapı Prastio Dostluk (Terakki) Derneği tarafından 1911 yılında inşa edilmiştir (Papachristou 2019a, 26). İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen diğer çeşme ise adalılar arasında Pera Çeşme olarak adlandırılmıştır (Papachristou 2019a, 128).

Ekinlik Aşıklar Çeşmesi ise üzerindeki kitabeğe göre [Fo]tios oğlu D. Ioannou tarafından 1847 yılında inşa edilmiştir. Yanda duran bir başka mermer levhanın üzerinde

yalnızca 1910 yazılıdır ve Gündoğdu Marcukis Çeşmesi'ndeki ile benzer şekilde bir tamiye işaret ediyor olsa gerektir.

Mimari

Marmara merkezdeki üç çeşme ve Gündoğdu Mahallesi'ndeki üç çeşme tek cepheli, tek kemerli, hazneli bağımsız çeşmeler olarak dikkat çekmektedir. Marmara Fatıma Kadın Çeşmesi'nin kemer alınlığı, aynataşı, yalağı ve dinlenme sekileri mermerden yapılmıştır ve çeşmenin su deposu tuğla örgülü beşik tonozla örtülü olduğu görülmektedir (Fig. 1). Taş kısımların üzeri horasan harcıyla sıvanmıştır. Geniş ve derin bir yalağa sahip çeşmenin üst örtüsünün bir bölümü günümüzde yıkık durumdadır. Marmara Ali Beğ Çeşmesi, mermerden yapılmıştır, haznesi taştan ve sıvalıdır (Fig. 2). Dinlenme sekileri ile derin ve geniş bir yalağı bulunmaktadır. Kemerin kilit taşında, kitabede kartuşların arasında ve ayna taşında rozet motifli süslemelere yer verilmiştir. Marmara Taksıyarhis Çeşmesi, Taksıyarhis Kilisesi'nin hemen güneybatısında meydana bulunmasına karşılık taşınmış ve daha sonra inşa edilen otel yapısının duvarı içine entegre edilerek arkasında bulunması gereken haznesi görülmez ve erişilmez duruma düşmüştür (Fig. 3). Ayna taşında kartuş içine yerleştirilmiş kitabesi kazındığı için okunamamaktadır. Dinlenme sekileri ile derin ve geniş bir yalak bulunmaktadır. Ali Beğ Çeşmesi ile benzer şekilde, kilit taşı ve ayna taşında rozet motiflerine yer verildiği görülmektedir.

Gündoğdu Agios Georgios Çeşmesi, küçük bir su haznesine sahip sade bir meydan

çeşmesidir (Fig. 4). Kare kesitli sütun şeklindeki pilasterler ile sınırlanmış mermer cephede, iki yanında sekileri bulunan çeşme yalağı bulunmaktadır. Pilasterler, seki üst kotunda profilli kaidelerin üzerinde yükselmektedir; merkezlerinde dairesel formda geometrik motif olan düşey bir kartuş bulunmaktadır. Ayna taşı, yalak ile silme arasında, yekpare büyük bir mermer levhadan oluşmaktadır. Güney cephesi, mermer profilli bir saçak kornişisi ile sona ermektedir. Bağımsız bir yapı olan Pera Çeşme nişsiz, düz cepheli ve tek yüzlüdür (Fig. 5). Marmara çeşmelerinden farklı olarak kemersizdir ve cephesi mermerdir. Yalak olarak kullanılan bölümde özgün lahit kapağı devşirme olarak kullanılmıştır. Yalağın doğu ve batısında mermer ile seki oluşturulmuştur. Sekilerin bulunduğu bölümde rektagonal pilasterler yer alır. Cephe, mermer profilli bir saçak kornişisi ile sona ermektedir. Çeşmenin üst kotunda mermerleri birbirine bağlayan kenetler göze çarpar. Su haznesini kapatan tuğla tonoz günümüzde hasar görmüştür. Marmara çeşmelerinde de görülen rozet süsleme ayna taşındadır. Doğu ve batı cephelerinde özgün su deposuna bağlı künklerle ait izler görülmektedir. Gündoğdu Marcukis Çeşmesi, su haznesine sahip dikdörtgen planlı ve mahallenin diğer çeşmelerine oranla zengin süslemelere sahip bir meydan çeşmesidir (Fig. 6). Tek yüzlü olan çeşmenin su haznesi batıdadır. Çeşmenin sivri kemeri, tümü mermer malzeme kullanılarak imal edilen doğu cephesini biçimlendiren temel öğedir. Çeşmenin kemerli nişi içinde; kitabe, ayna taşı, ayna taşının ortasında lüle yeri, iki yanında sekileri bulunan yalak bulunmaktadır. Güneydeki

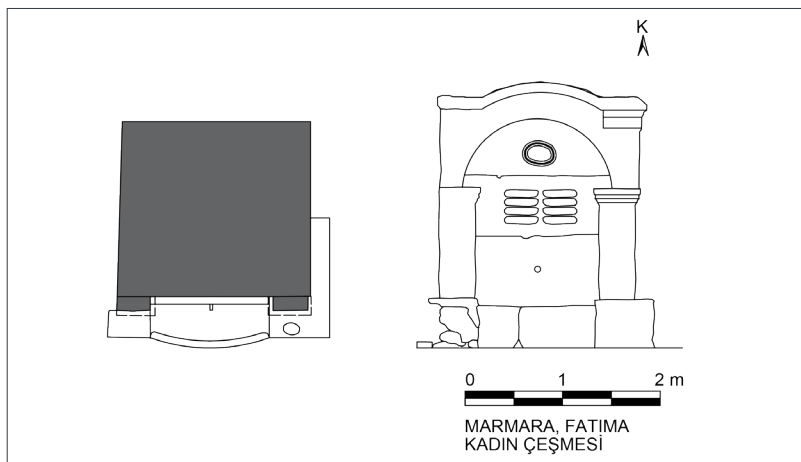

Fig. 1: Marmara Fatıma Kadın Çeşmesi

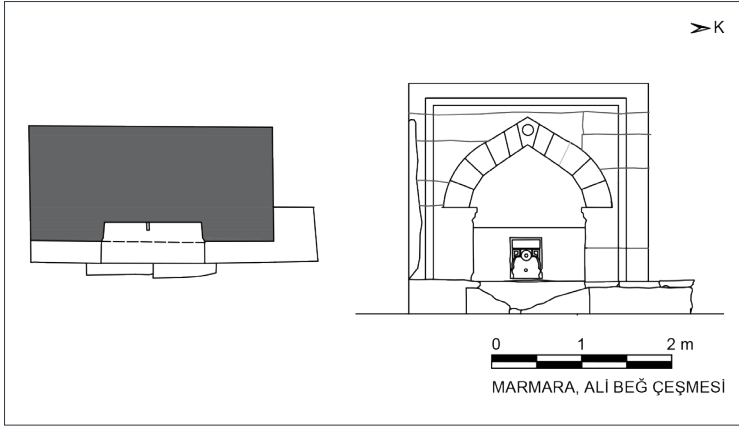

Fig. 2: Marmara Ali Beğ Çeşmesi

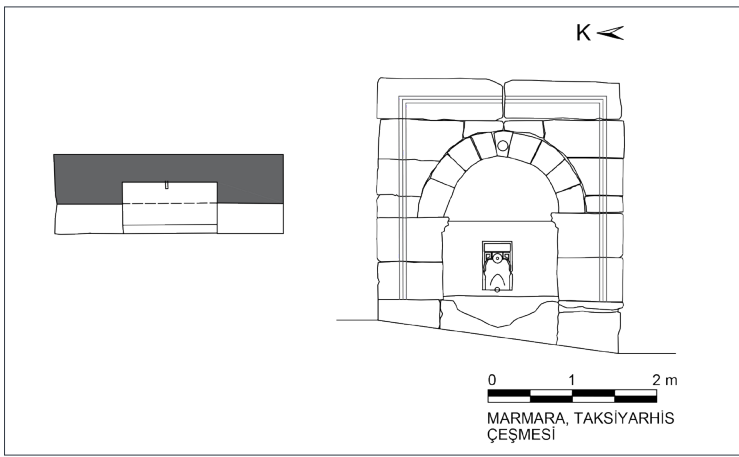

Fig. 3: Marmara Taksiyarhis Çeşmesi

seki üzerinde olasılıkla tas yuvasına ait olabilecek bir oyuk yer alır. Yapının 17. yy'da yapımına ait, üç sıra halinde kitabesi, kemer üzengi seviyesinin üzerindedir. Kitabenin altında, üç sıra halinde baklava formunda geometrik bordürler yer almaktadır. Ayna taşı, yalak ile kemer üzengi seviyesi arasında, yekpare büyük bir mermer levhadan oluşmaktadır. Mermer levhanın alt seviyesinde kare çerçeve (36x36 cm) içinde çift merkezli teğet kemer motifi ve köşelerinde birer rozet yer almaktadır. Çerçevenin her iki yanında kabartmalı bitkisel kompozisyonlar bulunmaktadır. Ayna taşının dışında, kilit taşı üzerinde ve kemerin her iki yanında rozetler yer almaktadır. Doğu cephesi, mermer profilli bir silme ile sona ermektedir. 1908 tadilatını aktaran kitabe horasan sıvalı güney cephededir. Çeşmenin beden duvarları moloz taş, su haznesinin doğu-batı yönünde uzanan beşik tonozu ise harman tuğlası kullanılarak inşa edilmiştir. Çatı seviyesinde yapıyı dolanan ve olasılıkla devşirme

malzemeden imal edilen silme de mermerdir. Mermer bloklar ve levhalar arasında demir kenetler kullanılmıştır. Su haznesinin batı kenarına yakın bir noktada tonoz sırtında hazneye açılan kare formunda kapaklı bir açıklık bulunmaktadır.

Ekinlik'teki çeşme yapısı ise kaynak üzerine inşa edilmiş olup yaklaşık kare biçimli bir su deposu ve onun denize bakan kuzey duvarına monte edilmiş beyaz mermerden, Barok bezemeli ve Yunanca yazıtlı ayna taşı ve çeşmeden ibarettir (Fig. 7). Depo yapısı kırma taş, tuğla kırıkları ve kireçli harçla inşa edilmiştir. Dıştan büyük oranda çimento harçlı sıvalıdır. Su deposu kübik gövdeli olup, üzeri doğu-batı yönlü ve muntazam olmayan bir beşik tonoz ile örtülüdür. Tonozun doğu tympanonunda 60 cm genişliğinde ve 52 cm yüksekliğinde rögar işlevli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklıktan görülebildiği üzere içi sıvalıdır. Deponun kuzey duvarı üzerine monte edilen mermer çeşme aynası

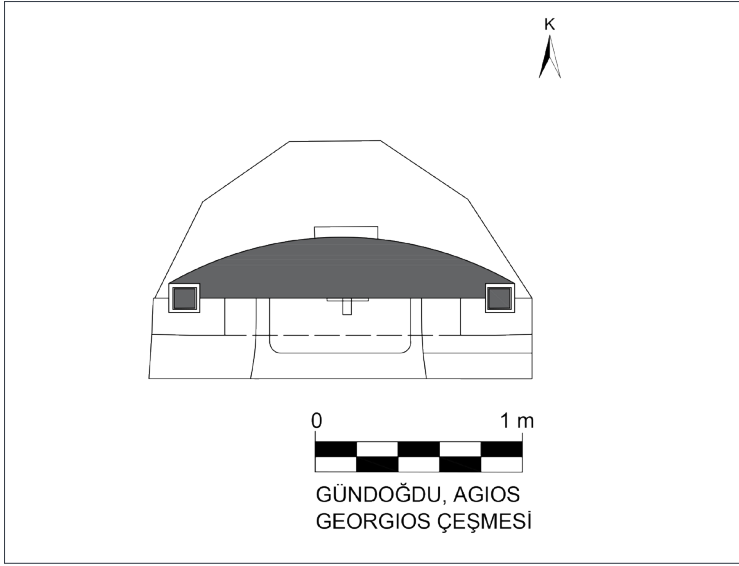

Fig. 4: Gündoğdu Agios Georgios Çeşmesi

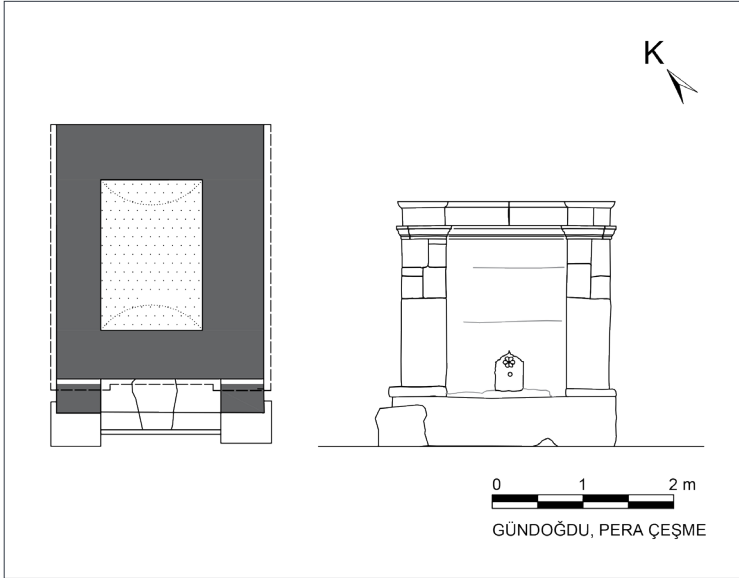

Fig. 5: Gündoğdu Pera Çeşme

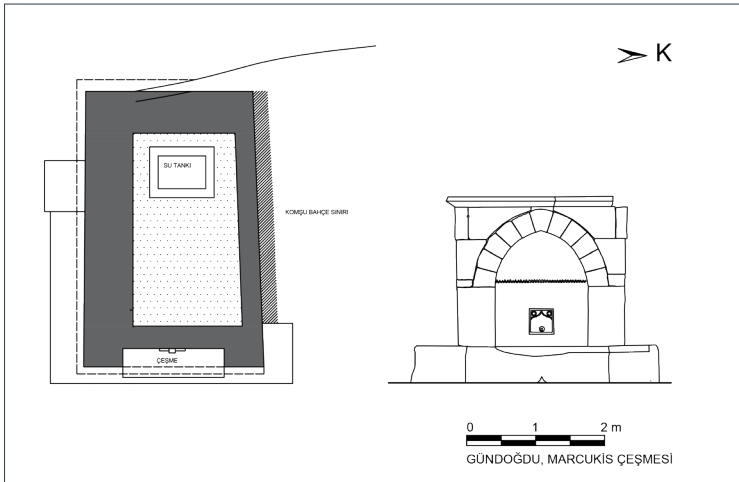

Fig. 6: Gündoğdu Marcukis Çeşmesi

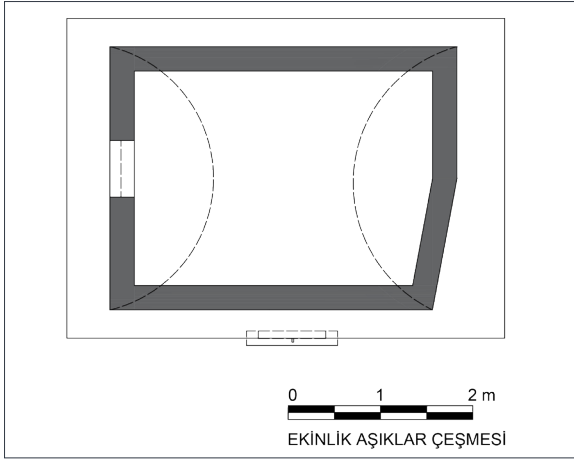

Fig. 7: Ekinlik Aşıklar Çeşmesi

Batılılaşma Dönemi'nin tipik özelliklerini yansıtır; iki yanda birer pilaster ile sınırlanan yazıtlı alan üstte üç dilimli bir kurgu ile taçlanır ve tüm bunları dıştan çerçeveleyen iki yan pilaster ve üstteki C-S kıvrımlı, akan-tus yapraklı kompozisyonun en üstünde ayaklı bir kase içinde meyve motifleri görülür. 3 cm yüksekliğinde oyulan harfler siyah yağlıboya ile boyanmıştır. Yazısız kısımlarda çiziktirilmiş çeşitli isimler de dikkat çekmektedir – bunlar da dönemin grafitisi olmalıdır.

Güncel Durum

Marmara çeşmeleri, Gündoğdu çeşmeleri ve Ekinlik çeşmesine oranla daha iyi durumdadırlar ve 1990'lı yıllarda küçük çaplı tadilatlar geçirmişlerdir. Yalnızca Fatıma Kadın Çeşmesi'nin iptal edilmiş özgün deposuna ait tuğla örtüsü yoğun hasarlıdır. Marmara Fatıma Kadın ve Ali Beğ çeşmelerinin orijinal kitabelerine ait detaylar çevrilmemiş ve yaşayanlar için tanımsız haldedir. Tüm bu çeşmelerde, özgün depo işlevli hazneler iptal edilmiş ve çeşmeler şehir şebekesine bağlanmıştır.

Gündoğdu çeşmelerinin kendine özgü farklı sorunları bulunmaktadır. Marmara ile benzer şekilde tamamı şehir su şebekesine bağlanmıştır. Agios Georgios Çeşmesi'nin son dönemde yapılan çevre düzenlemeleri çerçevesinde, zemin yükselmesi sonucu bir miktar zemine gömüldüğü anlaşılmaktadır. Pera Çeşme'nin su haznesini kapatan tonozunda hasarlar gözlemlenmiş, tonozun bir bölümü yıkılmıştır. Beden duvarlarında ve iç haznesinde yoğun bitkilenme göze çarpmaktadır. Marcukis Çeşmesi ise uzun süredir onarılmamış ve bakımsız kalmıştır.

Duvar örgüsünde, derzlerden yoğun biçimde bitkilerin çıktığı, güney cephesinde duvar sıvasının döküldüğü, doğu cephesinde mermer blokların hareket ettiği ve bu nedenle derzlerin açıldığı, çatı saçağındaki mermer silme taşlarının yerlerinden oynadığı ve bu taşları birbirine bağlayan kenetlerden bazılarının yok olduğu belirlenmiştir.

Ekinlik Aşıklar Çeşmesi'nin yalak ve musluğunu içeren alt kısmı yakın zamanda inşa edilen betonarme depo nedeniyle görülemez şekilde bloke olmuştur. 1910 tarihini taşıyan mermer levha asıl yerinden çıkartılıp kenara konulmuş olmalıdır. Orijinal su deposunun güneybatısında, daha yukarı kotta modern bir pompa(?) yapısı da inşa edilmiştir. Ekinlik halkının tatlı su ihtiyacını karşılayan iki çeşmeden biri burası diğeri ise Ayazma denilen yerdeki kaynaktır. Su deposunun üzerine çeşitli grafitiler boyanmıştır. Yapı korumasız ve bakımsız durumdadır.

Risk Değerlendirmesi ve Öneriler

Genel itibarıyla çeşmelerde, kayıplara sebep olabilecek yapısal hasarlar bulunmamaktadır. Büyük çoğunluğunda görülen bitkilenme sorunlarının önüne geçilmesi amacıyla periyodik olarak temizlik yapılması gerekmektedir. Depo haznesi hasarlı çeşmelerin içindeki bitkilenme ve genç ağaçlanma belirtirleri ileriye dönük olarak beden duvarları açısından risk oluşturmaktadır. Köklü bitki oluşumunun önlenmesi ardından uzman restoratör ve konservatörlerce tuğla örgü örtülerin onarılması önerilmektedir. Tüm çeşmelerde yapılacak çevre temizliklerinin ardından bilgi levhalarının konulması gereklidir.